

és az atlasz második kötetében található *kese* (*disznó*) lapjának (352) összehasonlítása abból a szemszögből: hogyan viszi át a nép az emberen megfigyelt sajtáság nevét környezetének megfelelő objektumaira (vö. MNyj. XVIII, 137—8).

Tiszteletre méltó bátorsága a szerkesztőknek, hogy sehol sem hallgatják el a gyűjtés esetleges hiányosságait, a dologi háttér nem ismeréséből eredő vagy nem kellően tisztázott jelentéstani problémákat. Ilyen jegyzeteket találunk például a 417: *forradás* (*a kenyéren*), a 421: *megdohosodik*, 431: *abált szalonma* stb.

Összegezve elmondhatjuk: atlaszunk harmadik kötete rendkívül fontos szóanyagot dolgoz fel a maga immár jól bevált, kipróbált módszerével. Újabb adatok gazdag tárházát nyitja meg a legkülönbözőbb célú nyelvészeti kutatások előtt. Reméljük, hogy a még hátralevő térképlapok, valamint a nagyon várt módszertani kötet is rövidesen kezünkben lesz.

SEBESTYÉN ÁRPÁD

IMRE SAMU, *Felsőőri tájszótár*. Budapest, 1973. Akadémiai Kiadó, 174 l.

Nemrég jelent meg a szerző nyelvtani monográfiája szülővárosának, Felsőőrnek nyelvéről a Nyelvtudományi Értekezések 72. számaként (ismertetések: SEBESTYÉN: MNyj. XVIII. 149—52 és KÁLMÁN: NyK. LXXIII. 445—8). Örvendetesen gyorsan követte ezt a munkát a most ismertetendő tájszótár. Ez a „műfaj” még kevésbé ismeretes nálunk. A századfordulón sorozatosan megjelenő nyelvjárási monográfiák közültek ugyan néha viszonylag terjedelmes tájszójegyzéket, de terjedelmük a 30—40 lapot csak akkor érte el, ha egy nagyobb (10—12 faluból álló) tájegység tájszó anyagát közölték.

CSÚRY BÁLINT Szamosháti Szótára óta (1936) folytatódtak ugyan a tájszóközlések, de csak folyóiratokban, gyakran folytatásokban. A hangsúly a teljes nyelvjárási szótárra került (KISS-KERESZTES, Ormánysági szótár 1952, BÁLINT, Szegedi Szótár 1957). Az kétségtelen, hogy több információt, teljesebb képet adnak ezek a szótárak a tájszójegyzékeknél, de egy ilyen szótár rendszerint több évtized munkája, és így alig várható, hogy sok jelenjék meg belőlük. Mivel azonban nincs remény arra, hogy a közeli jövőben Felsőőrrel is készüljön hasonló méretű szótár, így nagyon szerencsés gondolat volt a szerzőtől, hogy tervszerűen összegyűjtötte, majd kiegészítette a feljegyzéseiben előforduló tájszóanyagot. Ugyanolyan elvek szerint járt el, mint a most készülő ÚjMTsz. (Vö. évkönyvünk 15—27).

Az előszót és rövidítésjegyzéket (7—19) a mintegy 3500—4000 körüli tájszó követi. Szerencsénkre a szerző — aki maga is Felsőőrön született és ma is beszéli a nyelvjárást —, elég szélesre vonta meg a tájszavak határát. A felsőőri nyelvjárást ugyanis egy bizonyos fokig *l*-ező, de számos *j*-ző alak is van benne,

gyakran *i*-zõ, de nem következetesen, *õ*-zése is csak mérsékelt, így tehát gyakorlatilag minden *l*-ezõ, minden *i*-zõ és *õ*-zõ alak bekerült a szótárba. A német jövevényszavakban kissé tartózkodó a szerzõ, de csak helyeselni tudom eljárását, mert a felsõõri nyelvsziget már régóta kétnyelvû és „nyílt” a német felé, tehát bárki, bármikor keverhet annyi német szót a beszédbe, amennyit csak akar, a hallgatóság úgyis megérti.

Azt is helyeslem, hogy olyan szavakat is bevesz szótárába, amelyek alakjukban azonosak a köznyelvvél, de ragozásukban feltûnõen eltérnek.

Az elõszóban leírja szótárának keletkezési körülményeit, jellemzi a felsõõri nyelvjárást és bemutatja a szócikkek felépítését.

A szócikkek igen tanulságosak, és az ún. hangtani „tendenciák” csõdjét jelentik, mert számos jelenségre megtaláljuk az ellenpéldákat is, ha a köznyelvvél hasonlítjuk össze. A magánhangzók egy része zártabb (régiesebb) a köznyelvnél, pl. *durung*, *dzsunnyik* (gyónik), *maskura*, *sõrkü* (serke), *szoft*, *szoppány*, *topluo*, *tora* (taraj), *torruo*, *vijosz*, *zuzmora*. Máskor tovább ment a köznyelvnél a nyíltabbá válásban: *goboncos*, *hadvas* (hódvas, vö. Hadpatak, a Tisza máramarosi mellékfolyója; a *hód* állatnév régi adataiban rövid a magánhangzó), *harog*, *kaszaruo*, *mohár* (muhar), *marzsa*, *mast*, *matuola*, *mëksõlled*, *podvás*, *safüör*, *spandza*, *sõpped*, *haszit* (uszít).

Ugyancsak gyakran feloldja a szókezdõ mássalhangzótorlódást: *durusza*, *firis*, *kurumpi*, *kovárti*, *përiës*, *puruszli*, pedig egyébként a nyelvjárást (talán újabban?) jól megtûri: *stráng*, *kriëgli*, *kráhëlli*, *krisztirëz*. A hiátustöltõ helyenként más, mint a köznyelvben: *ëjis* (éves), *füolis* (fõvés), *mëkszõjet*, *piharc*, *sijás-rijás*, máskor kettõshangzóvá olvad össze a két találkozó magánhangzó, és így a szótagszám csökken: *ïëd*, *hüökk*, *hüöl*, *hüös*, *ïërce*, *miënk*, *siët*, *süög*, *üög*.

Jellemzõ a nyelvjárástól összetett szavakban a szóhatáron a magánhangzó kiesése: *komasszony*, *konyhajtó*, *konyhablak*, *tanituor*, *uccajtuo*. Bõven van példa a hasonulásra: *dahodzs* (dehogy), *henëm*, *kalandáriom*, *kálvonyista*, *mëndërgüös* *mënkü*, *ödben*, *ötkün*; *jesemmed* (elsenyved), *uállás* (alvás). De vannak meglepõ elhasonulások is, mint: *patlan* (paplan; másutt van *paklan* alak is), *rasponya* (naspolya), *tiërbetül*, *törgel* (tördel).

Nagyon érdekesek az azonos tóból, de a köznyelvitõl eltérõ képzõvel, kötõhangzóval vagy képzõ nélkül alakult szavak: *bõrcök* (bérc), *csinguol* (csimpaszkodik), *danaj* (dal), *dõröngöz* (dõrömböl), *jebujás* (bujócska), *fëduzza ez orrát* (duzzog), *fizetik* (fizetés), *gëräblälädik*, *dzsuobil*, *gyöttöl* (gyötör), *kimül* (kímél), *langál* (lángol), *lëfarag* (farol), *likogat* (lyuggat), *õregëszik*, *üröget* (ürítget). Két szótagúak a nyelvjárástban a köznyelvi *-ng* végû igék, mint *dunog*, *rönög*, *zönög*. Néhány különös raghasználat: *füjjente* (füként), *hazul* (hazulról; régies alak), Egy-két egyéb ragozási és tõtani különösség: *hiëb* (padlás), *hiëba* (iness.), *hetfën* (hétfõ és hétfõn), *diluta* (délután fn.).

Helyenként ablaut-szerû jelenségekkel is találkozunk, vagyis magánhangzó-váltakozásokkal azonos tõ más-más alakjában: *tisztëlendüü*, de *tisztül* (tisz-

tel), *dunog*, de *donguo*, *ihen* ~ *ehës*, *íz* ~ *juüzü*. Egyetlen haplológiát (egyszerejtést) találtam: *ápítus* (<*ápëtitus*) 'étvágy'. Népetimológiának (vagy tréfás szófacsarásnak) tűnik az *abrakul* (elver) az ugyancsak élő *abriktul* mellett.

Rendkívül szabadon bánik a nyelvjárás a tulajdonnevekkel: *Fáblán* (Fábián), *Kozmor* (Kázmér), *Ëzsbán* (Osbán), *Ëzsvát* (Osvát, a szerző szerint Oswald), *Pongorác*, *Iskó* (Siskó), *Szanulok* (Szalónak), *Szamar-ton* (Szentmárton), *Bukics* (Vukics), *Bájsz* (Weiss). Érdekes labiális névikerítésből vagy diszszimulációból (?) származik a *Puzsi* (Zsuzsi). Ugyancsak figyelemre méltó a szláv eredetű *Strém* patak *Ösztörmen* alakja, pedig hangtanilag valóban jól megfelel neki, akárcsak a belgiumi folyó flamand *Schelde* és vallon *Escault* neve. A *Tüskevár* széleskörűen ismeretes Vasban, Zalában és Somogyban is falurész nevéként.

A nyelvjárás *ë-ző* ugyan, de akadnak szép számmal *ö-ző* alakok is, nemcsak *ë-ző*, hanem *e-ző* alakok megfelelőként is, pl. *főj* 'fej (ige)', *fejkeszkönyűö*, *hőböög*, *lőjt*, *möddi* (meddő). A hangrend is más néhol, mint a köznyelvben: *dërikebb*, *firjijek*, *gelegënye*, *dumuckul*.

Jelentéstani szempontból érdekes tájszavak pl.: *hig* (laza), *lëhajt* (villanyt elolt), *mëgiramodik* (megrándul), *reminkëdik* (rimánkodik), *siërelem* (sérv), *tivelëdëtt* (örült), *vajda* (mezőőr), *fëloagul* (felbízta; én Óriszigetről *fëloaz* alakban ismerem azonos jelentésben). Feltétlenül német tükörszónak kell tekintenünk a következőket: *mëgissza magát* (megfullad, vö. ném. ertrinken), *toll* (rugó, vö. ném. Feder). A *láz* talán a *váz*-nak olyan változata, mint a *lëp*-nek a *vëp*, a *vápá*-nak a *lápá*. A *hujcsa* (hinta) a német nyelvjárási *Hutsche* valamelyik alakváltozatából származhat, a *máláf* (mafla) a *Maulaffe* szóból, a *kilajdul* (kifárad) szónak meg talán van köze a német *leiden* igéhez.

Számos kevésbé ismert tájszót közöl a fentiek némelyikén kívül is: *dërze* (reszelő, gyalu), *diëzsën* (bödön), *jetohad* (eldugul), *fiëforsoguos* (féloldalas), *herkiël* (csúnyán vág), *hidul* (szántás közben az állatot vezeti), *kámpol* (gúnyol), *lábánszároz* (kiszáradt fa), *lüörinc* (szitakötő), *lufikuo* (rigó), *püösting* (moha), *poncsos* (vemhes) stb. A *kimar* (erőszakkal elragad) szót a debreceni diáknyelvből ismerem más igekötővel, de azonos jelentésben: *ëlmär*. Igen gazdag a nyelvjárás kifejező hangutánzó szavakban: *burukkul* (turbékol), *fëduccsul* (felöklel), *hoppicál* (biceg), *pücsörög* (pityereg), *pücsmöget* (fitymál), *pükkenüöség* (hőség), *szëszërëg* (panaszkodik), *zalámpul* (csavarog), *zunog* (mélyen zümmög).

Érdekes, hogy a csángóhoz hasonlóan számos nyelvújítási szót, jövevény-szót „saját nyelvújítással” fejez ki, vagy régebbi jövevényyszót használ: *dara* (vö. budapesti és debreceni *gríz*), *feketëpërnye* (áfonya), *gyerëkruha* (pelenka), *huzómuzsika* (harmonika), *írókő* (palavessző), *telikípüö* (pufók), *terëget* (gesztikulál), *vastagborsuo* (babfőzelék), *vínsütt* (nem frissen sült), *vínszuoma* (régi szalma).

Ez a szemelgetés is megmutatja, hogy hangtani, alaktani, jelentéstani

és szókincsbeli „csemegéket” egyaránt kínál ez a — sajnos most már erősen asszimilálódó — nyelvsziget.

Néhány apró megjegyzésem van csak az egyébként mintaszerűen megszerkesztett tájszótárhoz:

A *bevág* szócikk példamondatában nem értem az *erekk* szót. A *csap* szócikkében pedig az *e* kívánna magyarázatot. A *mennykő* c. a. van egy *szít-harsogat* ige, amelyet nem találunk a szójegyzékben, a *harsogat* jelentése sem illik ide.

A *süögel* alak meglepő, de nem látszik hibásnak, mert a példamondatban is így szerepel. Az ember inkább **süögül* alakot várna, de minden nyelvjárás tartogat meglepetéseket.

IMRE SAMU könyve értékes nyeresége nyelvjárasi irodalmunknak, és jól egészíti ki ugyanezen városka nyelvjárasi monográfiáját, mintegy gazdag illusztrációs anyag a hangtani és alaktani leíráshoz.

KÁLMÁN BÉLA

TEISZLER PÁL: **A Nagykároly környéki magyar nyelvjárás magánhangzó-rendszere.** Bukarest, 1973. Kriterion Könyvkiadó, 199 l.

Azokból a beszámolókból, amelyek a romániai magyar nyelvtudomány-nak, illetőleg nyelvjáraskutatásnak a második világháború utáni fejlődéséről és mai helyzetéről szólnak (vö. pl. MÁRTON GYULA: MNy. LV, 8—16; Uő.: NyIrK. XIII, 205—21; Uő: Korunk Évkönyv 1973. 173—93) mindnyájunk számára világos, hogy a kolozsvári egyetem magyar nyelvtudományi intézetében évtizedek óta rendkívül intenzív, jól átgondolt, tervszerű dialektológiai kutatás folyik. A hatalmas mennyiségű adatanyag azonban — sajnálatos módon — nagyrészt kéziratban maradt, nem kerülhetett be a tudományos vérkeringésbe. „Ha térképre vetítenők nyelvjárásaink tanulmányozásának második világháború végi és mai helyzetét — írja Márton Gyula a Korunk Évkönyv említett számában — megnyugvással szemlélhetnők, hogy az akkori nagy fehér foltok teljesen eltűntek. Persze ezúttal azt is hangsúlyoznunk kell, hogy a kész munkák (atlaszok, monográfiák, szójegyzékek stb.) kiadása terén még fennálló nagy lemaradás behozása a feltétele annak, hogy mindazok az eredmények, amelyeket fáradságos munkával, nagy áldozatkészséggel elértünk, a tudományos élet vérkeringésébe valóban bekerüljenek. Mert a lemaradás ezen a téren nagy!”

Az utóbbi években a romániai magyar nyelvészeti könyvkiadás örvedetes fejlődésnek indult. És — miközben még mindig fájdalmasan nélkülözzük a kéziratban heverő nyelvjárasi atlaszokat, amelyeket nem tudunk szembesíteni a nagy magyar nyelvatlasz megjelenő köteteivel — örömmel tapasztaljuk, hogy a megjelenő kiadványokban a kolozsvári nyelvészeti műhely egyre sokszínűbb